

พุทธธรรมกับการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

Buddha Dhamma on Reducing Inequality in Thai Society

พระครูปริยัตริรัตนานุกฤต¹ และ อุทัย สติมัน²
Phrakhrupariyatrattananuyut¹ and Uthai Satiman²

¹วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

¹Nakhonphanom Buddhist College

²มหาวิทยาลัยสวนดุสิต :

²Suan Dusit University

²Email: thaisati4591@gmail.com

บทคัดย่อ

สาเหตุความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยมีหลายสาเหตุ เช่น เรื่องของ “โอกาส” ที่ไม่เท่าเทียมกันในการศึกษา ทุนนิยม และ ปัญหาความยากจน. สำหรับแนวทางแก้ปัญหาและความเหลื่อมล้ำนั้นพบว่า หลักใหญ่ต้องแก้โครงสร้างอำนาจการบริหาร โดยปรับศูนย์กลางโครงสร้างอำนาจใหม่ ลดบทบาทอำนาจทุนและเพิ่มบทบาทประชาชนเข้าไปแทน ที่ผ่านมาโครงสร้างอำนาจส่วนใหญ่ยังรวมศูนย์อยู่ที่รัฐบาลเพียงอย่างเดียว โดยที่ประชาชนไม่ได้มีส่วนเข้าไปช่วยในการตัดสินใจมากนัก นอกจากนี้ การจะช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมลงได้ ควรนำระบบ “สวัสดิการ” ขึ้นพื้นฐานมาใช้ เพราะระบบสวัสดิการเป็นการช่วยเหลือคนอย่างแท้จริง ไม่ได้เลือกช่วยเหลือตาม “อาชีพ” อย่างหลายโครงการประชานิยมที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักปฏิบัติเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมโดยเฉพาะสังคมสงฆ์ไว้ดังนี้ 1) สร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยใช้ปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย และยารักษาโรค 2) ความยุติธรรม 3) ให้สำคัญต่อสังคมส่วนรวม และ 4) ลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคมสงฆ์จึงมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ พร้อมทั้งความเสมอภาคทางด้านสิทธิและโอกาสเพื่อช่วยลดความขัดแย้ง และสร้างความสามัคคีได้จริงเพราะไม่ต้องแข่งขันกัน สร้างวัฒนธรรมแห่งสันติสุขเพราะการแบ่งปันผลผลิตหรือปัจจัยสี่ตามความจำเป็น และอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นบนฐานของการเคารพ และการให้เกียรติแก่กันและกันแม้ว่าจะไม่รู้จักกันมาก่อนก็ตาม

คำสำคัญ: พุทธธรรม; การลดความเหลื่อมล้ำ; สังคมไทย

Abstract

Causing inequality in society, Thailand has many reasons such as the subject of "opportunities," inequality in educational capitalism and poverty. For solution, and then find that inequality must solve the main administrative power structure by a new power structure Center. Reduce the cost and increase the powers public role role instead. Past power structure is centralized, the majority of the Government alone. By the public does not have access to help in your decision too much. In addition, to minimize inequality in society down. The system should be "welfare" basic used because the welfare system is to help people truly. Assistance has not been selected as a "career" of several popular projects that do currently exist.

Buddhism has proposed to reduce the disparity in the society, especially the social monks as follows: 1) equality and equal, using the factor 4 is apparel, housing and medicines), 3 2 Justice), critical social and 4) reduce economic inequality. Social equality, equal, so there are a priest both object and spirit, along with equality of rights and opportunities, side to reduce conflicts and create a harmonious and realistic because it did not want competition. Create a culture of peace, because the share yield, or four factors are necessary and are shared with anyone on base of respect and honor each other even though they are not known.

Keywords: Buddha Dhamma; Reducing Inequality; Thai Society

บทนำ

ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยเกิดขึ้นตั้งแต่อดีตเรื่อยมาและปราศจากการแก้ไขอย่างจริงจังจึงทำให้ระดับความรุนแรงของปัญหาดังกล่าวทั้งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและอนาคตมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้ง ความเข้าใจต่อปัญหาดังกล่าวของสังคมไทยยังคงจำกัดอยู่เฉพาะบางมิติเท่านั้น จึงส่งผลให้การวิเคราะห์ปัญหาขาดการบูรณาการและความเชื่อมโยงกัน (การตรวจสอบการทำงานหน่วยงานภาครัฐ, 2559) ระหว่างมิติต่างๆ กล่าวคือ ความเข้าใจต่อปัญหาความเหลื่อมล้ำมักพิจารณาเฉพาะบริบททางเศรษฐกิจเป็นหลัก หรือเรียกว่า “ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้” โดยมีได้คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำทางด้านอื่นที่สำคัญ เช่น การศึกษา สุขภาพ สิทธิและโอกาสทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งล้วนมีส่วนสำคัญในการสร้างความแตกต่างระหว่าง

ระดับคุณภาพชีวิตของผู้คน ในสังคมด้วยเหตุที่การศึกษาความเหลื่อมล้ำมีลักษณะมิติอื่นๆ จึงทำให้เกิดความพยายามศึกษาประเด็นทางด้านความเหลื่อมล้ำในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่” กล่าวคือ ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่เป็นการศึกษาความแตกต่างของระดับการพัฒนาของนครระหว่างจังหวัดต่างๆ ภายในประเทศ ในมิติการศึกษา, สุขภาพ, รายได้, ชีวิตการงาน, ชีวิต ครอบครัวและชุมชน, และความยั่งยืนความเหลื่อมล้ำได้ถูกหยิบยกขึ้นเป็นประเด็นที่นำไปสู่ข้อเรียกร้องทางการเมือง แม้หลายฝ่ายจะยังมีความเห็นต่างกันว่าความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบันนี้มีเหตุผลมาจากความไม่ลงตัวทางการเมืองหรือเหตุอื่นกันแน่ แต่เราต้องยอมรับว่าความเหลื่อมล้ำนั้นมีจริงในสังคมไทย และมีมานานแล้ว

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้กำหนดหัวข้อไว้ที่สำคัญไว้ 6 ประการ คือ ความหมายของพุทธธรรมและความเหลื่อมล้ำ ลักษณะของสังคมไทยในปัจจุบัน ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย สาเหตุที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ และพระพุทศานากับหลักปฏิบัติเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ

ความหมายของพุทธธรรมและความเหลื่อมล้ำ

1.ความหมายของหลักพุทธธรรม

คำว่า “พุทธธรรม” คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้าท่านนั้น มีมากมายถึง 84,000 พระธรรมชั้นเกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งความทุกข์ และ วิธีการดับทุกข์ (การศึกษาด้านธรรมะ, 2559)

สำหรับ“หลักพุทธธรรม”ในที่นี้หมายถึง หลักธรรม คำสอน ที่เชื่อกันว่า เป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญา ของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2550 ปี แล้ว และได้ชื่อว่า เป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เป็นมรดกโลก ที่หาค่ามิได้วิกิพีเดียกล่าวว่า “พุทธธรรม หรือ พระธรรม หมายถึง ธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกเผยแผ่ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของทุกข์และวิธีการดับทุกข์ พุทธธรรม ของพระพุทธเจ้าท่านนั้นแต่เริ่มสืบทอดกันด้วยวิธีท่องจำแบบปากต่อปาก สมัยต่อมาจึงได้มีการบันทึกไว้เป็นตัวอักษร คัมภีร์ที่บันทึกพุทธธรรมนั้น เรียกว่าพระไตรปิฎก และมีคำอธิบายจัดไว้เป็นหมวดคัมภีร์ เรียกชื่อต่างๆ อาทิ อรรถกถา, ฎีกา, อนุฎีกา เป็นต้น

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้น คำว่า “ค้นพบ” ย่อมหมายถึง “ธรรม” เป็นสิ่งที่มีอยู่เดิม มีมาก่อน ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมพระพุทธองค์ แต่เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ อาจพอลงได้ว่า การเรียนรู้ ธรรม ก็คือการรับรู้ธรรมดาโลก เรียนรู้สิ่งที่ปกติที่มีบ่อเกิดที่มามีมาอย่างไร และไปอย่างไร เพราะหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสสอนไว้กว่าสองพันปีที่ผ่านมา นั้น เป็น “สัจธรรม” เพราะ “คนเราจะล่วงพ้นความทุกข์ได้เพราะความเพียรในการทำมาดี” ผู้ใส่ใจในธรรมเท่านั้น ถึงจะรู้ถ่องแท้

2. ความเหลื่อมล้ำ

ความเหลื่อมล้ำ แปลในพจนานุกรม,ความแตกต่าง,ความไม่เท่าเทียมกัน (โสภณา เหลืองเดชานุรักษ์, 2550) คือ (ช่องว่าง) ในการเข้าถึงสารสนเทศและความรู้ ความเหลื่อมล้ำระหว่างประชากรกลุ่มต่างๆ ภายในประเทศ ที่มีโอกาสในการเข้าถึงสารสนเทศและความรู้แตกต่างกัน เช่น ระหว่างประชากรในเมือง ใหญ่กับประชากรในชนบท ระหว่างกลุ่มประชากรที่มีเพศ อายุ ต่างกัน ระหว่างผู้ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน ระหว่างผู้ที่มีเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่ต่างกัน รวมถึงโอกาสในการเข้าถึงสารสนเทศและความรู้ของผู้พิการ ที่อาจน้อยกว่าบุคคลทั่วไปอีกด้วย หรืออาจจะไปเปรียบเทียบความเหลื่อมล้ำระหว่างคนในประเทศต่างๆ เพราะประเทศที่มั่งคั่ง จะมีความพร้อมมากกว่าประเทศยากจน [Assistive Technology]Digital divideความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสารสนเทศและความรู้

ลักษณะของสังคมไทยในปัจจุบัน

สังคมมนุษย์ คือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ สำหรับระบบสังคมที่รวมถึงสิ่งมีชีวิตประเภทอื่นนอกเหนือจากมนุษย์อาจใช้คำว่าระบบนิเวศ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆกับสภาพแวดล้อม สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น ประเทศ จังหวัด และอื่นๆ และมักจะมีวัฒนธรรมหรือประเพณีรวมถึงภาษา การละเล่นและอาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์รวมกันเป็นสังคมนั้น ช่วยให้มนุษย์สามารถสร้างและพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งอาจเป็นไปได้ถ้าต้องทำสิ่งนั้นโดยลำพัง ขณะเดียวกันสังคมที่พัฒนาหรือกำลังพัฒนาเป็นเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งมีการใช้เทคโนโลยีช่วยในการทำงานอย่างมามากนั้น ก็อาจส่งผลให้ประชากรที่ไม่สามารถปรับตัวตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือความรู้สึกว่าตนเองไม่มีส่วนร่วมในสังคมขึ้นมาได้

สังคมไทยเป็นสังคมผสมผสานระหว่างสังคมเกษตรกรรม และสังคมศาสนาและวัฒนธรรมโดยยึดหลักสถาบันหลัก 3 หลักคือ สถาบันชาติ สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สังคมไทยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ (พระมหาสมณง ปุจฉาปการี, 2553) คือ

- 1) สังคมชนบท หมายถึง สังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และทำการประมง เป็นต้น
- 2) สังคมเมือง หมายถึง สังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่หลากหลายและมีถิ่นฐานอยู่ในเขตเมือง มีลักษณะประชากรที่หนาแน่นมากกว่าสังคมชนบท อาชีพหลักของสังคมเมืองคือการค้าขาย ทำอุตสาหกรรม และรับราชการ เป็นต้น

สังคมไทยมีลักษณะเป็นเอกสังคม ประกอบด้วยคนเชื้อชาติและสัญชาติไทยอยู่ร่วมกัน เป็นส่วนใหญ่ในปี พ.ศ.2539 ประเทศไทยมีประชากรประมาณ 58 ล้านคน และปี พ.ศ.2542 มีจำนวนประชากรประมาณ 62 ล้านคน จึงนับว่าเป็นประเทศหนึ่งที่ประสบปัญหาจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น

ลักษณะเฉพาะของสังคมไทย ที่สำคัญและเด่นชัด ได้แก่

1) มีโครงสร้างแบบหลวมๆ ไม่ค่อยมีการรักษากฎเกณฑ์ระเบียบอย่างเคร่งครัด มีการผ่อนปรนในเรื่องต่างๆ

2) เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย

3) ส่วนใหญ่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลัก

4) โครงสร้างของชนชั้นยึดสถานภาพ ทรัพย์สินสมบัติ อำนาจ เกียรติยศ คุณงามความดี เป็นเกณฑ์การแบ่งชนชั้นขึ้นในปัจจุบัณสังคมไทยไม่มีการแบ่งชนชั้น

5) มีความรักในถิ่นฐานบ้านเกิดของตน

สังคมไทยปัจจุบันเป็นสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง คือ เปลี่ยนจากระบบสังคมเกษตรกรรมไปสู่ระบบสังคมอุตสาหกรรม ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้บทบาทสถาบันทางสังคมเปลี่ยนแปลง ไปด้วย อันเป็นผลกระทบต่อพฤติกรรมของคนไทยเป็นอย่างมาก

ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

ปัญหาที่ถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐานทางสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรองดองและ การปฏิรูปประเทศไทยตามที่นายกรัฐมนตรีกำลังเชิญชวนประชาชนจากทุกภาคส่วนมา ร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นคือปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาความยากจนและความไม่เป็นธรรมในสังคมโดยจะพบมากในพื้นที่ที่ประชาชน อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบทห่างไกล (กรุงเทพฯ, 2559)

สำหรับปัญหาความยากจนส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเป็น ของตัวเอง หรือแม้แต่ปัญหาสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน นอกจากนั้นจะมีผลกระทบอื่นๆ เช่น ปัญหาภัยแล้ง ราคาพืชผล การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรน้ำ ปัญหาหนี้สินนอกระบบ นำไปสู่การขาดโอกาสในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคง โดยเฉพาะปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่ถือว่าเป็นปัญหาหลักที่ทำให้ประเทศไทยยังคงมีปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนอยู่ ทั้งนี้ปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำและความยากจนจะประกอบด้วยหลายด้าน อาทิเช่น ความยากจนด้านรายได้ ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และที่สำคัญความยากจนที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส ทั้งนี้จึงเป็นที่มาว่าเหตุใดคนยากคนจนในพื้นที่ชนบทห่างไกลจึงรู้สึก ว่าได้รับผลกระทบกับปัญหาสำคัญๆ เช่น ปัญหาเรื่อง 2 มาตรฐาน ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิขั้นพื้นฐานสำคัญต่างๆ การได้รับบริการอย่างเท่าเทียมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ การส่งเสริมหลักธรรมาภิบาล กระบวนการยุติธรรมต่างๆ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาเหล่านี้อย่างยั่งยืน ต้องมุ่งเน้นการ

ส่งเสริมโดยมีเป้าหมายในการปรับโครงสร้างทางสังคมเพื่อให้พี่น้องที่ยากจนได้เข้าถึงสิทธิ และโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ แนวทางการส่งเสริมประเทศไทยให้เป็นสังคมสวัสดิการ โดยมีเป้าหมาย ให้ประชาชนทุกคนได้รับการบริการขั้นพื้นฐาน รวมทั้งปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต เช่น หลักประกันสุขภาพขั้นพื้นฐาน สวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ผู้พิการ และการให้หลักประกันด้านการศึกษาและการยกระดับคุณภาพการศึกษาเพื่อให้ลูก หลานของพี่น้องประชาชนทุกคนได้รับสิทธิการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วย

ทั้งนี้ต้องมีการปฏิรูปการศึกษา และการสร้างมาตรฐานคุณธรรม จริยธรรมในการสร้างคนให้เป็นคนดี และให้มีโอกาสในชีวิตเพราะบุคคลที่ประสบความสำเร็จในชีวิตส่วนใหญ่จะมีพื้นฐานการศึกษาที่ดีแม้จะเป็นคนมีฐานะยากจน แต่ถ้าเป็นคนไม่รู้ในการเล่าเรียน หนังสือมักจะมีโอกาสประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพต่อไปในอนาคต รวมทั้งการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ ด้านการคมนาคมขนส่ง เช่น ถนน รถไฟฟ้ารางคู่ ระบบขนส่งมวลชน รถไฟฟ้า รวมถึงการลงทุนในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ อินเทอร์เน็ต เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ต่างๆของคนในเมืองและคนชนบทที่ห่างไกล

การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมในสังคม ตลอดจนการยกระดับความเป็นอยู่ ความมั่นคงของรายได้ และอาชีพที่มั่นคงของประชาชน การมีสวัสดิการสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นเป้าหมายในการเดินหน้าปฏิรูปประเทศไทย ให้ประชาชนคนไทยทุกคนมีสิทธิ์ขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี และมีโอกาสในการเลือกดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างมีความสุข โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการสร้างสังคมไทยให้กลับมาเป็นสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข เพื่อ อนาคตของลูกหลานของเราต่อไปในอนาคต

สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

พล.อ.ประยุทธ์ นายกรัฐมนตรีก็ได้แถลงเป็นนโยบาย ต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติว่าจะเดินหน้าทำเรื่องนี้อย่างจริงจังเช่นกัน แม้หลายๆ รัฐบาลที่ผ่านมาประกาศจะแก้ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำ แต่ทุกวันนี้ความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยกลับยิ่งสูงขึ้น ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนยิ่งกว้างออกไป จนกลายเป็นต้นตอของปัญหาหลายอย่างทั้งเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, 2559)

ข้อมูลจากรายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2555 ที่เผยแพร่โดย “สภาพัฒน์” เมื่อเร็วๆ นี้สะท้อนภาพความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยได้ชัดเจน ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมารายได้ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในคนกลุ่มเล็กๆ โดยคนรวยที่สุด 10% ถือครองรายได้กว่า 39.3% ของรายได้ทั้งหมด ขณะที่คนจนที่สุดจำนวน 10% ถือครองรายได้เพียง 1.6% เท่านั้น หรือรายได้ระหว่างกลุ่มคนที่รวยที่สุดกับกลุ่มคนที่จนที่สุดเฉลี่ยแล้วต่างกันถึง 24.2 เท่า หากดูในเรื่องของทรัพย์สินพบว่าความเหลื่อมล้ำในการถือ

ครองทรัพย์สิน ระหว่างคนรวยกับคนจนมีความแตกต่างที่ชัดเจน ในเรื่องของการถือครองที่ดิน ซึ่งรัฐบาลกำลังมีแนวคิดจัดเก็บภาษีที่ดินอยู่ นั้น พบว่าทุกวันนี้ที่ดินกว่า 79.9% ถือครองโดยคนเพียง 20% ขณะที่ผู้ถือครองที่ดินจำนวนน้อยที่สุด 20% มีสัดส่วนถือครองที่ดินรวมกันเพียง 0.3% ของพื้นที่ทั้งหมด หรือคิดเป็นความแตกต่างกันระหว่างคนสองกลุ่มกว่า 327.7 เท่า

ส่วนเงินฝากในบัญชีธนาคารพบว่า “คนรวย” ที่มีเงินฝากในบัญชีเกิน 10 ล้านบาทขึ้นไป มีจำนวนน้อยมากเพียงแค่ 0.1% ของบัญชีทั้งหมด แต่กลับมีเงินฝากรวมกันสูงถึง 46.5% ของเงินฝากทั้งหมด ส่วนเงินฝากของ “คนส่วนใหญ่” ที่มีเงินไม่เกิน 10 ล้านบาทมีจำนวน 99.99% ของจำนวนบัญชีทั้งหมด แต่มีเงินรวมกันเพียง 53.5% ของเงินฝากทั้งหมด

ทุกวันนี้กลุ่มคนจนที่สุดในสังคมไทยได้เปลี่ยนไป จากที่เคยเป็นกลุ่มชาวนาในภาคอีสาน แต่ข้อมูลจากสถาบันอนาคตไทย ศึกษาพบว่ากว่า 40% เป็นครอบครัวที่คนชราเป็นหัวหน้าครอบครัว มีรายได้ไม่เกิน 5,500 บาทต่อเดือน มีรายได้หลักมาจากเงินที่ลูกหลานส่งมาให้ ซึ่งเป็นโจทย์ใหญ่ที่รัฐบาลต้องวางแผนรองรับ ในภาวะที่สังคมไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ

นักเศรษฐศาสตร์สถาบันอนาคตไทยศึกษา บอกว่าหากประเทศไทยไม่สามารถแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำได้ภายใน 10 ปี ความเหลื่อมล้ำจะกัดกร่อนสังคมไทยไปเรื่อยๆ การขยายตัวของเศรษฐกิจจะมีข้อจำกัด เนื่องจากคนที่มีกำลังใช้จ่ายกระจุกตัวอยู่แค่กลุ่มเดียว เกิดภาวะสมองไหล เนื่องจากคนที่มีความสามารถก็จะทำงานนอกประเทศมากขึ้น เนื่องจากสังคมที่ไม่เป็นธรรม ขณะที่นักการเมืองก็จะเห็นช่องทางในการเพิ่มคะแนนเสียง ด้วยการเพิ่มโครงการประชานิยม โดยอ้างว่าเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ปัญหาการคอร์รัปชันก็จะเพิ่มขึ้น เพราะการเข้าถึงทรัพยากรจำกัดเฉพาะคนรวย การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ จึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว ก่อนที่ภาวะ “รวยกระจุก จนกระจาย” จะเป็นระเบิดเวลาลูกใหม่ซึ่งทำให้เกิดปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองระลอกใหม่ตามมา

สาเหตุที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ

สาเหตุความเหลื่อมล้ำมีด้วยกันหลายสาเหตุแต่หากเป็นมุมมองจากนักเศรษฐศาสตร์แล้ว สาเหตุหลักคงเรื่องของ “โอกาส” ที่ไม่เท่าเทียมกันโดยเฉพาะโอกาสในด้านต่างมีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ 3 ประเด็น คือ

1) การศึกษา แม้ทุกวันนี้จะมีนโยบายเรียนฟรีแต่ก็ไม่ได้ฟรีทุกอย่าง และระดับการศึกษาก็อาจไม่ได้เท่าเทียมกัน อันนี้ก็เป็นตัวอย่างเล็กๆ ในเรื่องของโอกาส ดร.สมชัย จิตสุชน (2559) กล่าวโดยความไม่เท่าเทียมกันทางด้านโอกาสยังอาจส่งผลต่อการเหลื่อมล้ำข้ามรุ่นจากรุ่นพ่อสู่รุ่นลูกอีกด้วยส่วนกรณีที่มีการตั้งข้อสังเกตกันว่าระบบ”ทุนนิยม” ทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทวีความรุนแรงขึ้นนั้น ดร.สมชัย มองว่าคงต้องดูด้วยว่าระบบทุนนิยมที่ใช้กันอยู่เป็นทุนนิยมที่ดีหรือไม่ดี สำหรับประเทศไทยแล้วถือเป็นระบบทุนนิยมแบบกลางๆ คือ ไม่ดีและ

ไม่ร้ายเกินไป ทั้งยังเชื่อว่า ระบบทุนนิยมในปัจจุบันเริ่มเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นทุนนิยมที่ดีขึ้น กล่าวคือ เริ่มมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก

2) **ทุนนิยม** เริ่มเป็นทุนนิยมที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น เพราะนักธุรกิจก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมากขึ้น เพราะนักธุรกิจก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เวลาที่สังคมปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำเขาก็เจอปัญหานั้นด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นช่วงที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งก็เกิดจากปัญหาความเหลื่อมล้ำ ทำให้นักธุรกิจต่างๆ ได้รับผลกระทบด้วย หลายคนจึงเริ่มเห็นความสำคัญของเรื่องนี้และเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาอย่างจริงจัง”

3) **ปัญหาความยากจน** สำหรับแนวทางแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำนั้น มองว่า หลักใหญ่ต้องแก้โครงสร้างอำนาจการบริหาร โดยปรับศูนย์กลางโครงสร้างอำนาจใหม่ ลดบทบาทอำนาจทุนและเพิ่มบทบาทประชาชนเข้าไปแทน ที่ผ่านมาโครงสร้างอำนาจส่วนใหญ่ยังรวมศูนย์อยู่ที่รัฐบาลเพียงอย่างเดียว โดยที่ประชาชนไม่ได้มีส่วนเข้าไปช่วยในการตัดสินใจมากนัก ดร.สมชัย จิตสุชน บอกว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำในประเทศคล้ายกับในสหรัฐอเมริกา ค่อนข้างมากซึ่งถ้าดูปัญหาในอเมริกาตลอด 30 ปีที่ผ่านมา จะเห็นว่าในบริษัทใหญ่ๆ เงินเดือนของผู้บริหาร (ซีอีโอ) มีเงินเดือน ที่สูงมากจนน่าตกใจ บางคนถึงขนาดมีเงินซื้อเครื่องบินส่วนตัว ได้ ทั้งที่ไม่แนชดว่า ความรู้ความสามารถของซีอีโอรายนั้นจะเท่ากับเงินเดือนที่เขาได้รับหรือไม่ อันนี้ก็เป็นปัญหาหนึ่งของระบบทุนนิยมที่บิดเบี้ยว “กลับมาที่เรื่องการศึกษา เราควรเน้นไปที่การศึกษา ทำยังไงให้การศึกษามีความเท่าเทียมกันมากขึ้น เรื่องของการฝึกทักษะก็สำคัญ ตอนนี้มีทักษะหรือสเกลยุคใหม่ เรียกว่า ทักษะในศตวรรษที่ 21 เป็นสกิลที่ประเมินผลได้อย่างรวดเร็ว ประเทศไทยยังไม่มีสอนถ้าเป็นอย่างนี้คนที่สามารถเรียนสกิลดังกล่าวได้ ก็จะมีแต่คนรวยที่สามารถส่งลูกหลานไปร่ำเรียนในเมืองนอกได้ ดังนั้นปัญหาก็จะซ้ำรอยเดิม คือ เป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำจากรุ่นพ่อที่โยงถึงรุ่นลูก”

พระพุทธศาสนากับหลักปฏิบัติเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ

1. การสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

ในระบบของสังคมสงฆ์ ก่อนบวชจะต้องสละทรัพย์สินเงินทอง เมื่อบวชแล้วก็ต้องใช้สอยปัจจัย 4 เพียงเพื่อการยังชีพให้เพียงพอเท่านั้น (ประเวศ วะสี, 2559) ไม่ใช่สอยเพื่อการบำรุงบำเรอให้ร่างกายสวยงาม หรือเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานปัจจัย 4 ที่เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานของสงฆ์ เรียกว่า “อัฐบริขาร” 8 คือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มิตโณหรือมิตดัดเล็บ เข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำแต่ในภายหลังทรงอนุญาตให้สงฆ์มีทรัพย์สินหรือสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ตามที่ทายกผู้มีจิตศรัทธาถวายทั้งนี้ก็เพื่อการอนุเคราะห์ เพื่อการบำบัดทุกข์ และการแก้ไขปัญหาคความยากลำบากต่อการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้การใช้สอยปัจจัย 4

ยังตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า การไม่สะสมส่วนเกินหรือการไม่ยึดถือไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ความเสมอภาคเท่าเทียมกันของการมีหรือการใช้ปัจจัย 4 อย่างจำเป็น เรียบง่าย

2. ความยุติธรรม

หลักแนวคิดภายใต้ระบบทรัพย์สินส่วนกลาง ได้ปรากฏสะท้อนการแบ่งปันทรัพย์สินของสงฆ์ที่เป็นไปด้วยความยุติธรรม เพราะเป็นการปฏิบัติตามความจำเป็นและเหตุผลสมควรของแต่ละคนที่ควรจะได้รับ ซึ่งหลักเลียงเกณฑ์การให้ด้วยขนาดหรือปริมาณของความต้องการที่อยากจะได้ ตัวอย่างของการจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินส่วนกลางที่จัดได้ว่ามีความยุติธรรมสามารถดูได้จากการปฏิบัติหน้าที่ของตัวแทนสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เช่น พระทัฬหฬลบุตร ดังมีรายละเอียดดังนี้

พระทัฬหฬลบุตรได้รับเอตทัคคะในด้านกัตตุเทศก์ คือ เป็นผู้มีความรับผิดชอบ จัดเก็บแจกภัตตาหารและเสนาสนาปัญญาปะสงฆ์ได้คัดเลือกหรือมอบหมายให้ พระทัฬหฬลบุตรเป็นผู้ทำหน้าที่ในการจัดสรรแบ่งปันปัจจัย 4 ซึ่งท่านก็ได้มีวิธีปฏิบัติตามหลักคุณสมบัติ 5 ประการกล่าวคือ

ในด้านอาหาร เมื่อมีผู้นิมนต์ฉันภัตตาหาร ท่านจะจัดเฉลี่ยสงฆ์ให้หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปตามลำดับวาระและตามความเหมาะสม โดยพิจารณาเหตุผลด้านต่าง ๆ กล่าวคือ การที่ภิกษุจะได้อาสนะที่ดี ได้น้ำที่ดี ได้อาหารที่ดีนั้นต้องเป็นไปตามลำดับอายุพรรษาของการบวช วัฏฐุณี คุณวุฒิ และเป็นผู้มีความรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าภาพ บางครั้งในการแจกจ่ายภัตตาหาร ท่านยังแจกจ่ายภัตตาหารโดยพิจารณาตามจริตความชอบของแต่ละรูป และบางครั้งก็ใช้วิธีการจับสลากแล้วแจกภัตตาหารโดยมีการคัดแยกและจัดแจงสิ่งของที่ประณีตก่อน ส่วนสิ่งของที่ไม่วางใจจะจัดแจกในรอบลำดับสุดท้าย แต่สำหรับการแจกสิ่งของชิ้นเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีจำนวนมากหรือไม่สำคัญ เช่น น้ำผึ้ง น้ำอ้อย รongเท้า เข็ม มีดโกน เศษผ้าชิ้นที่จิ๋ว ท่านจะแจกตามความต้องการของภิกษุ แม้ภิกษุจะได้รับแจกแล้วแต่ถ้าต้องการเพิ่มอีกรอบ ท่านก็แจกให้อีก โดยไม่มีการแบ่งแยกเขาหรือเราด้วยคิดว่าจะให้เพียงเท่านี้หรือจะให้เฉพาะแก่ภิกษุนี้ ไม่ให้แก่ภิกษุนั้น

ในด้านเสนาสนะ ท่านยึดระบบการแจกตามระดับอายุพรรษา มีวัฏฐุณินุคุณวุฒิอย่างไร เป็นพระผู้ใหญ่หรือน้อย เป็นผู้มั่งคั่งหรือมีบิณฑบาตหน้าที่ต่อสงฆ์มากน้อยเพียงใด นอกจากนั้นยังจัดแจกตามจิตตานุสัยของภิกษุ ที่มีความคิดเห็นและความรู้ที่คล้ายคลึงหรือความคุ้นเคยชอบพอกัน กล่าวคือ ภิกษุที่มีอัธยาศัยชอบด้านพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม หรือบำเพ็ญฌานภาวนา เป็นต้น ก็จัดให้พักอยู่ใกล้ ๆ กันหรือแยกห่างกันอยู่ในกรณีที่จะเห็นว่า จะรบกวนซึ่งกันและกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนคน จำนวนสถานที่หรือบริเวณว่ามีมากน้อยเพียงใด ในกรณีพิเศษ ท่านได้จัดเสนาสนะแยกไว้เฉพาะ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้แก่ภิกษุ เช่น ภิกษุอาพาธหรือแก่เฒ่าชรา เป็นต้น ท่านก็จัดให้อยู่ใกล้คน ใกล้ยา ใกล้อาหารหรือสถานที่ที่มีอากาศปลอดโปร่ง ในด้านอัธยาศัยท่านยังเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ให้คำปรึกษาอีกด้วย โดยท่านจะ

ชี้แจงแนะนำว่า นี่ที่ถ่ายอุจจาระ นี่ที่ปัสสาวะ นี่น้ำดื่ม นี่น้ำใช้ นี่คือกฎระเบียบกติกาสงฆ์ ควรเข้าเวลานี้ ควรออกเวลานี้โดยภาพรวมถือว่าท่านได้ปฏิบัติตามธรรม เพราะท่านได้ทำให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่มีความเมตตาต่อกัน มีความยุติธรรมเท่าเทียมกัน มีความสามัคคีและเคารพหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน โดยท่านได้ยึดหลักการทั้งความต้องการ (คุณสมบัติ) และความจำเป็น(เหตุผลสมควรที่จะได้รับ)ของตัวบุคคล ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับสภาพเงื่อนไขของบุคคลและลักษณะของทรัพย์สินนั้นๆ กล่าวคือ สงฆ์ไม่ได้แจกจ่ายพร้าเพื่อให้ได้จำนวนเท่ากันหมดแบบตัวเลข

3. ให้สำคัญต่อสังคมส่วนรวม

ในสังคมสงฆ์ก็มีระบบการจัดการทรัพย์สินส่วนกลางที่เรียกว่า “ของสงฆ์” (พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, 2559) เป็นอุดมคติของการน้อมนำเอาวัตถุทานหรือทรัพย์สินทั้งหมดให้ตกเป็นของสงฆ์ส่วนรวม โดยพระสงฆ์ทั้งหมดต่างเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งก็ได้อิงอาศัยภาพลักษณ์ของความเป็นหมู่คณะ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสว่า “ทักษิณาที่ถวายในสงฆ์นั้นมีผลมาก มีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้” กล่าวคือ สังฆทานในเชิงสังคมที่ไม่ใช่ตัวบุคคลนั้นย่อมได้บุญมาก เพราะเป็นการเสียสละเพื่อเห็นแก่ส่วนรวม เคารพส่วนรวม ซึ่งก็เหมือนกับการยกเลิกระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัว เพราะผลที่ตามมาได้สะท้อนให้เห็นความเป็นเจ้าของร่วมกัน การที่สงฆ์ทุกรูปเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ช่วยกันสร้าง ช่วยกันปฏิบัติหรือช่วยกันดูแลรักษานั้นเป็นระบบโครงสร้างเศรษฐกิจของสังคมหนึ่งเดียว เป็นระบบการจัดการทรัพย์สินแบบเป็นก้อน ๆ เพียงทั้งสังคม คล้าย ๆ กับหลักการของสหกรณ์ที่ไม่มีการแข่งขันและเป็นระบบ

4. ลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

สังคมสงฆ์ได้กลายเป็นสังคมที่สามารถแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมปรากฏเป็นสังคมต้นแบบแห่งความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งในด้านสิทธิและโอกาส กล่าวคือ มีความเสมอภาคทางด้านเศรษฐกิจ สังคมสงฆ์มีความเท่าเทียมกันในด้านเศรษฐกิจ คือ ปัจจัย 4 ซึ่งทุกคนก่อนที่จะบวชและหลังบวชจะต้องสละทรัพย์สินเงินทองหรือต้องสละกรรมสิทธิ์ส่วนเกินให้ตกเป็นของสงฆ์ส่วนรวม นอกจากนี้ยังมีวิธีแห่งการใช้สอยปัจจัย 4 ที่มีลักษณะเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่จะต้องได้มาด้วยการบิณฑบาตขอคำข้าว ซึ่งจัดว่าเป็นวิธีการอันแยบยลในการที่จะให้พระสงฆ์สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้โดยไม่ตกเป็นลูกจ้างสังกัดหรือเป็นลูกน้องบริวารของใครคนใดคนหนึ่ง, เครื่องนุ่งห่มจะต้องใช้ผ้าบังสุกุลไม่เกิน 3 ผืนที่อยู่อาศัยหรือเสนาสนะจะต้องไม่มีการผูกขาด กล่าวคือ ให้มีการใช้ร่วมกันและห้ามแจกแบ่งปันเป็นส่วนตัว และยารักษาโรค ที่ใช้ยาต้องด้วยน้ำมูตรเน่าจากข้อมูลดังกล่าว เราจะพบว่า วิถีชีวิตของพระสงฆ์เป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นไปในทิศทางและรูปแบบเดียวกันหมด กล่าวคือ การมีหรือไม่มีซึ่งปัจจัย 4 เป็นการมีหรือไม่มีแบบเท่าเทียมกัน ไม่ว่าคนนั้นจะเคยเป็นคนร่ำรวยหรือยากจนมาก่อนก็ตาม เมื่อเข้ามาบวชแล้วสถานะทางเศรษฐกิจจะเหมือนกันหมด ดังนั้น การใช้

ระบบทรัพย์สินส่วนกลางจึงเป็นการปรับฐานทางด้านเศรษฐกิจของแต่ละคนให้อยู่ในระดับที่เท่าเทียมกัน

แนวคิดการจัดระบบทรัพย์สินส่วนกลาง เป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของสังคมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากวัตถุดิบผลิตหรือปัจจัย 4 มีจำนวนจำกัด ถ้าปล่อยให้ทุกคนครอบครองเป็นของส่วนตัวก็ย่อมไม่เพียงพอสำหรับทุกคน เมื่อปัจจัย 4 ไม่เพียงพอ่อมเกิดการดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 ย่อมเกิดการยื้อแย่งแข่งขันหรือเกิดการเบียดเบียนทำร้ายกัน และเกลียดชังกันตามมา ดังนั้นแนวคิดการจัดการทรัพย์สินให้เป็นของสาธารณะหรือเป็นของส่วนรวมร่วมกัน ย่อมเป็นระบบหรือรูปแบบทางออกเพื่อการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมได้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งก็เห็นเป็นประจักษ์หรือเป็นตัวอย่างได้ในระบบหรือรูปแบบवादด้วยทรัพย์สินของสงฆ์นั่นเอง ดังนั้น แนวคิดดังกล่าวย่อมเป็นสิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องประยุกต์ให้สอดคล้องกับลักษณะของแต่ละสังคมนั้น ๆ

สรุป

ปัญหาความเหลื่อมล้ำมักพิจารณาเฉพาะบริบททางเศรษฐกิจเป็นหลัก หรือเรียกว่า “ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้” โดยมีได้คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำทางด้านอื่นที่สำคัญ เช่น การศึกษา สุขภาพ สิทธิและโอกาสทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งล้วนมีส่วนสำคัญในการสร้างความแตกต่างระหว่างระดับคุณภาพชีวิตของผู้คน ในสังคมด้วยเหตุที่การศึกษาความเหลื่อมล้ำมีลักษณะมิติอื่นๆ จึงทำให้เกิดความพยายามศึกษาประเด็นทางด้านความเหลื่อมล้ำในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่” กล่าวคือ ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่เป็นการศึกษาความแตกต่างของระดับการพัฒนาของคนระหว่างจังหวัดต่างๆ ภายในประเทศ ในมิติการศึกษา, สุขภาพ, รายได้, ชีวิตการทำงาน, ชีวิต ครอบครัวและชุมชน, และความยั่งยืนคนไทยไม่เคยมีเป้าหมายร่วม การมีเป้าหมายแยกย่อยไปตามผลประโยชน์ของบุคคล กลุ่ม พวก องค์กร สถาบัน ไม่ทำให้สังคมไทยมีพลังพอที่จะออกจาก “หลุมดำ” แห่งวิกฤตการณ์ แต่ภายหลังเหตุการณ์รุนแรงในเดือนเมษายน-พฤษภาคม สังคมไทยเกิดจิตสำนึกขึ้นมาอย่างกว้างขวางว่าจะอยู่อย่างเดิมไม่ได้ ต้องทำอะไรเพื่อเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ และสิ่งที่มีผู้พูดถึงมากที่สุด คือ “สร้างความเป็นธรรม-ลดความเหลื่อมล้ำ” ซึ่งน่าจะเป็นเป้าหมายร่วมของสังคมไทย จะคนละพวก คนละพรรค คนละสี ก็มีเป้าหมายเดียวกันได้ เพราะเป็นเป้าหมายเพื่อประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง: References

- พระมหาสนอง ปจฺโจปการี. (2553). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสภณา เหลืองเดชาบุรีรักษ์. (2550). *พจนานุกรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา.
- พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ. (2559). *การแก้ปัญหาคาใจทางสังคมในสังคมสงฆ์*.
<http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.article> (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2559)
- ประเวศ วะสีศ. (2559). *การลดความเหลื่อมล้ำคือศีลธรรม*. [http://jitwiwa t.blogspot.com/2011 /08/blog post_27.html](http://jitwiwa.t.blogspot.com/2011/08/blog_post_27.html) (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2559)
- วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์. *ความเหลื่อมล้ำที่จับต้องได้*. <http://tdri.or.th/tdri-insight/Inequality-worawan/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กันยายน 2559)
- การตรวจสอบการทำงานหน่วยงานภาครัฐ. *กฎหมายกับความเหลื่อมล้ำทางสังคม*. [https://www facebook.com/permalink.php?story_fbid=19](https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=19) (สืบค้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2559)
- การศึกษาด้านธรรมะ. (2559). *ความรู้ด้านหลักพุทธธรรม*. <https://marin222.wordpress.com/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2559)
- กรุงเทพธุรกิจ. (2559). *สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย*. <http://www.bangkokbiznews.com> (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2559)
- สมชัย จิตสุชน. (2559). *ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย*. <http://tdri.or.th/tdri-insight/20150923> (สืบค้นเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2559)

